

CSÁBI DOMONKOS Szóba öltött tenyészet

Juhász Ferenc költészetéről

Mennyi zavar, korfordulók okozta összevisszaság, értetlenség, az elképzelt jövőből fenyegető borzalom, pusztulás, a költészet mágiájával elűzendő rém, ami felbukkan Juhász Ferenc terjedelmes életművében. *Verdächtig* – idézi szülőfaluja sváb lakosainak sűrítő-értelmező jelzőjét. Rendetlen, kusza, összevissza, piszkos, koszos – olyan, ami ha nem is elrendezésre, de legalább a megvilágító kimondásra vár, hogy legalább az emberben a tudat legyen tiszta arról, mi veszi körül. Pedig a pálya indulása mást ígért, ahogy mondja, legkisebb királyfiként fogadta szinte mindenki abban a sorsfordító időben, amelyben elindult, szinte valóban mesébe illően. És addig is elég nehézségen és akadályon kellett magát átverekednie, hogy az út előtte megnyíljon. Mennyi (isteni?) szerencse szükségeltetett hozzá. Honnan jött egyáltalán az indulat, mely könyvet s aztán tollat adott a kezébe egy olyan közegben, ahol – legföljebb – jegyzőségig lehetett volna vinni, ahol az volt az elképzelt jövő végpontja? Honnan jött a makacs elvágyódás, a kiszakadás, a többre-vágyás, a kiválás József Attila-i konokasága, akarata? Mi (vagy Ki) akarta, hogy melléje vetődjön a nála öt évvel idősebb és ugyancsak kinyomozhatatlan eredetű vággyal megáldott festő-jelölt, barát, Hantai Simon? S hogy a fölébredt alkotásvágy aztán megmaradjon a csatatérre változott haza, a tizenhat évesen vállalt katonaszökevényesség viszontagságai közepette? Majd hogy egy újságban (az – utólag már biztosan tudjuk – új, szomorúbb világot fémjelző Szabad Népből) föl hívást olvasson a népi kollégiumokról, aztán megnyíljon a kiszakadás ösvénye? Egy korszakforduló fölborult, újat ígérő kellei közt. Ma már – szinte – mindenki tudja, hogy a második világháborút követő időszak csak látszatszerűen volt a megújulás lehetősége, sok fiatal (költő) viszont valóban úgy érezte, hogy faluból a városba, a szegénység övezte viszonyok közül a lehetőségek közelébe kerülvén egy új, demokratikusabb, emberközelibb világ következik el a háború hagyta romok eltakarításával. Azonban már akkor készen álltak azok az erők, amelyek e megújulás- és újrakezdés-vágyat csak fölhasználták a maguk (politikai-hatalmi) terveinek kihordására, s a tiszta lappal való indulás lehetőségének illúziójával csak alkalmat teremtettek új függőségek kialakítására. A hit a hatalom részéről fölhasználtatott, a gyanútlan pedig ölelő karjai közt találta

magát. A kiosztott díjak sem mást jelentettek sokszor, mint bársonyos béklyót, vagy ahogy Juhász mondja: átharaphatatlan páncélt, mely egyszerre jelöl és jelez. A háború után induló költőnemzedék tagjai (leszámítva azokat, akik – helyzetüknél, eszmélkedésüknél, hagyományhoz való szorosabb ragaszkodásuknál fogva – eleve látták a veszélyeket, a buktatókat, s így a nemsokára újonnan kiépülő függőségi viszonyok közé be sem kerülhettek) a korábban elöttük elzárt fölemelkedés rövid ideig megnyíló útjain elindultak, azonban hamarosan azzal kellett szembesülniük, hogy az ígért beváltatlanul maradt – s éppen ezért még ígért voltát is meg kell, hogy utólag kérdőjelezze az ember. Ami megmaradt e fiatalok számára, azt nem az „új” világ adta, hanem magukkal hozták: a tehetséget, amelynek korábban nem adatott meg kellőképp kibontakozási lehetőség – s amely a háború után egy kényszerített kísérlet megvalósulásának, kiépülésének diadalmas dalait kellett, hogy zengje (ha zengte), egy félreértett Petőfi előírt modorában. Forradalom nem jutott, nem maradt, csak nyilatkozatokban (szavakban) volt minden oly szép, és jövőt, boldogulást ígérő. De a változás, az öröklött szegénységből való megváltódás esélye nem rajtuk múlt, – mint utóbb kiderült – a becsapott ifjúságon (és országon), hanem a hangzatos szavak kitalálóin és hangoztatóin. Mi minden kellett ahhoz, hogy el lehessen e szavakat hinni?

Változás azonban mégis volt, csak nem az új urak akarata szerint való, forradalom is, csak más módon, mint ami az ő képzeletükben élt. A változás a szavakban kezdődött, ott, ahol egyébként a valóság eltakarása elindult, ott, ahol a rögs és nyomasztó mindennapi élet szép, újonnan varrott, ám egy kicsit típusos ruhát kapott. A politikai jelszavak rímbeszedését és egy csak papíron létező szörnyszülött elmélet, a szocialista realizmus előírta gyakorlatot, amely egyébként az elmélet megkövetelőiből is a „sematizmus” minősítését hívta elő, tehetségük segítségével ezen újonnan indult költőnemzedék tagjai hamar meghaladták, s többük – mint Juhász – a náluk eleve meglévő világirodalmi ismereteket is mozgósítva valósítottak meg olyan költészetet, amely nem pusztán az irodalomban illetéktelen hatalmi szó és kényszer okozta szünetet tette zárójelbe, hanem messzebb, továbbment, mint ahogy a megszakított folytonosságból ez elképzelhetően következett volna. Nyelvileg új költészetet teremteni – kinél ösztönösebb volt ez az akarat, ez a kívánság, kinél tudatosabb – Juhász Ferencnél az utóbbi bizonyosabb. Az új hang megjelenését nem is kísérte – az irodalompolitika részéről semmiképpen – egyöntetű elismerés. Az ilyképpen megújított költészet első jelei Juhásznál már az *Új versekben* megmutatkoztak, hogy aztán e költészet tovább alakul-

jon, s levegye-lebontsa magáról végképp az útjában álló, növését és mozgását gátló elemeket. Teljes valójában és sajátosságában a mélyről indulók szavát irodalomba, költészetbe öltö (a Juhász gyökerei és generációja inspirálta témát megéneklő) Dózsa-eposzban, *A tékozló országban* bontakozott ki, megadva e nagy ambíciójú líra továbbtenyésztésének módját. A gyermekkorban megismert Dante már korábban is nagy lélegzetű munkákra sarkallta a fiatal Juhászt: *A Sántha család* és az *Apám* még a kor kívánta-sugallta, Petőfit idéző hangon állított emléket egy ismerősen otthonos falu képén keresztül a háború után fényes szellős hittel az eszme vezérlete mellett fölépülő országnak és a szegénységben-betegségben meghalt apának, a kiválást megszüelő-kikényszerítő fészeknek. A Dózsa-eposzban megvalósult líra a korábbi elbeszélő költeményekben még egy-egy váratlanul kinagyított természeti képben, egy-egy szokatlanabb jelzőben, körülírásban bujkált, s teljes fegyverzete inkább a „rövidebb” lélegzetű versekben kovácsolódott. De *A tékozló országban* már ott van szinte minden, ami később mindvégig jellemzi a juhászi lírát: a József Attila-i teljességnek megfelelően egyszerű mikro- és makrokozmosz, hiszen a „líra: a világ maga”. A parasztháború története egy elképzelt korabeli vándorköltő szemszögéből, annak meditatív visszaemlékezéseiben idéződik fel, de hagyományosan értett történet nincsen, a szemlélődő narrátor elméjében állóképszerűen jelennek meg a már elbukott mozgalom eseményei, tehát a mű nem epikus, hanem kifejezetten lírai. A megjelenített hadi események, csaták, tanácskozások emlékei közé befurakodnak az öntudatlan természet kinagyított képei, az anyagvilág „eseményei”. A régi magyar verselésre is szintén csak utal: a négy, minden hagyományos verselésnek hosszúságával ellentmondó sorokból fölépülő versszakok inkább a párhuzam, a gondolatritmus, az ismétlés, a felsorolás, a részletező leírás-megjelenítés erejével mozgatják a Juhász sajátos elkülönítő megnevezésével éposznak nevezett hosszúverset. S ha valaki – mint később sokszor és sokan – kételkedne a költő hagyományos versformákban való jártasságában, akkor annak ellenkezőjéről a két betét, a Mária-ének és a vak, öreg paraszt éneke meggyőzheti. *A tékozló ország* egy a magyar irodalomban hosszú ideje lehetőségként jelen lévő, el nem beszélt világot szó versbe, egy nemzedéki (személyes?) csalódást hordozva roppant homlokzata mögött, s lett – akarva-akaratlan, tudva-tudatlan (?) – megszületésének korára mutatva az országromlás kimondásává és egy valóságos forradalmat megsejtő költői szavá/mondattá.

Az a poétikai fordulat, amely Juhásznál az ötvenes években megérett, s amely Juhász számára ténylegesen

egy fordulatban, egy kávéházi forgóajtón áthaladva lett mintegy villámcsapásszerű vízióként tudatos, csak kibontotta a nála már eleve meglévő, benne szunnyadó új minőséget, ami – ha nem is előre bejelentett nyilatkozatokban, kiáltványokban, de – költői programot jelentett. Juhász ebben is túltette magát a magyar költészetben megszokott hagyományokon, ki nem mondott egyezményeken: a megtervezett ihlet, az előre megrajzolt vázlat, mű, a fölépítendő „úrbe-növő éposz-dóm” újabb tornyának tervrajza – akár évtizedekkel annak elkészülte előtt – már a kezében van. Nem megtagadta az ihletet, amely a szokványos, hétköznapi képzeletben önálló, transzcendens létezőként/lényként befolyásolhatatlanul kering az ember számára elérhetetlen szférákban, s kiszámíthatatlanul látogatja meg médiumát, a költőt, hanem állandó készenléttel helyet csinált neki, kijelölte megjelenésének terét, hogy a termékeny pillanat csak az utolsó lökést adja majd meg a fáradtságos építkezéshez, az íráshoz. Az új nyelvet kialakító Dózsa-eposz után nem sokkal a fiatal költő összegyűjtött versei kiadásán is dolgozott, amikor újabb, a kialakult viszonyokat gyökeresen átalakító fordulat elé került az ország. E fordulat a második világháború után Magyarországra kényszerített hazugságot és rendszert alapjaiban rázta meg – úgy, hogy az össze is omlott (nem lévén annak gyökerei a magyar valóságban): 1956 sejthető, mégis váratlan, világot nyitó forradalma volt ez. A történelmi kataklizmához Juhásznál személyes tragédia is társult: feleségének az ötvenes évek nyomasztó légkörében elhatalmasodó betegsége, skizofréniája, mely élőhalottá, önnön börtönébe zárta őt környezetében. A költőre nehezédő teher, amely átalakuló lírája kiépülése mellett már korábban megjelent, olyan vallomásos, a beköszöntött baj és a költői ihlet nehézségét nem kívánt súlyos feladatként megfogalmazó versekben öltött testet, mint a *Látomásokkal áldott életem* vagy a *Könyörgés középszerért egy éposz írása közben*. Az éppen megtalált feladat, amely aztán minden akadály ellenére a költőt a munkára, a megvalósításra ösztönözte, a kényszerű személyes baj és – utólag ez szintén bizonyos – a szükségszerűen bukásra ítélt forradalom, majd az azt követő újabb megszállás, megtorlás nyomán jó ideig bevégezetlenül maradt, *tetszhalott évek* csöndjébe és némaságába kényszerült. Az összegyűjtött versek kötetében, *A tenyészet országában* jelzett és folytatásra váró program (hivatás) majd csak évekkel később, már a hatvanas években, a *Harc a fehér báránnyal* című kötetben jelentkezik megvalósult, megformált szövegekben – újabb rémisztő, fenyegető borzalmak kiéneklésével együtt. Sokáig tartott a kényszerű csönd, Juhász maga is megjárta a kórházat az átélt nehézségek követke-

tében. Az új verseskönyvben ott volt a már korábban született, a kiválást versbe öltő *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából*, a konszolidációnak nevezett megtorlással kényszerű csöndre és magányra ítelt Magyarországot kimondó *Babonák napja csütörtök: amikor a legnehezebb*, és az ihletadó, állandó ösztönző költő-elődöt megszólító, szinte országos botrányt kiváltó *József Attila sirja*, vagy a személyes és történelmi bajokat, csüggedést megfogalmazó, a költő anyaghitét (sajátos, Spinoza-érlelte materializmusát) újrafogalmazó *Történelem*. Mindegyik olyan, amelyik egyedül, önmagában állva is fölkavaró, vitára ingerlő.

A költeményeket ekkortól jellemzi egyöntetűen és mindenre kiterjedően az ötvenes években megtalált hang: ahogy a líra a világ maga (kérdés, hogy minek tartjuk a világot: eredendően szellemi vagy anyagi meghatározottságúnak?), úgy a versnek meg kell felelnie ennek a meglett arányosságnak. Ha a világ anyagi természetű (s vele együtt Istennek is benne kell bujkálnia – ahogy az ifjúkorban még németül megismert Spinoza tanította panteisztikus filozófiájában), akkor ennek az elvnek megfelelően az irodalomnak is vissza kell jeleznie az eredeti arányosságot: a természet, annak anyagi valója mintegy bekebelezi a verset, az ember csak parányi, „vírusnyi” része a világnak, így a galaxisoktól kezdve a legapróbb élőlények, létezők részletező leírása, megjelenítése tölti meg a sorokat. Az ember – mint öntudatra ébredt anyag – csak egyik megvalósulása annak a nagy körforgásnak, amely egyébként magára nem ismerve, mintegy boldog öntudatlanságban létezik. Megszületik, létrejön, él és elpusztul – azaz: tenyészik, mint annak lírai megfelelője, a juhászi versnyelv. Ennek a magáról nem tudó ritmusnak (szükségszerű vagy véletlen?) velejárója az ember is, történelmével, vágyaival, boldogságával avagy boldogtalanságával: a költészet minden eredendően emberi voltával együtt az öntudatra ébredt anyagnak nemcsak tükörképe, hanem része, megjelenítője is. Szemére is hányták ennek a líra-felfogásnak, hogy elemberteleníti a költészetet. Ezt azonban mindannak a fenyegető valóságnak árnyékában teszi, amely magában az emberben rejlik: abban, hogy nemcsak saját végességének van tudatában, hanem – az atombombával – képessé vált magának a világnak (mely egyszerre szülője és otthona) az elpusztítására is. A költészet kinyitása korábban oda nem sorolt tartalmak, a természettudományból kölcsönzött képzetek, fogalmak, leírások előtt óhatatlanul magával hozta a nála már korábban is (a kötöttebb struktúrák felől nézve) megbontott forma változását is. Az a sajátosság, hogy potenciálisan minden versbe illeszthető, megnyújtotta, kitágította a forma határait: szinte parttalan áradás

az, amit az olvasó tapasztal a juhászi vers olvasása közben, melynek szerzője az atomoktól a csillagrendszerig végigbolyongja olvasójával együtt a látható világegyetemet. De mivel ebben a szemléletben az anyag az eredendő és végső elv, úgy látszik, megváltás nincsen: a szinte végletekig nyújtott sorok, amelyek egyszerre hordoznak magukban (hiszen az emberről is szólni kell) drámai, epikus és lírai elemeket, valamint utalnak a siratók, rapszodiák, dithürambusok, ódák, lírai leírások és elmélkedések hangjára, reménytelenül és önméltóan ostromolják a végtelen kapuit, hogy aztán áradásuk lendületét veszítve magában szunnyadjon el.

A hatvanas évek juhászi lírája ebből az anyagi indítatású szemléletből kiindulva néz szembe (a történelmi háttér fölrajzolása fölösleges) az atombomba megszületésével lehetővé váló emberi önpusztítással, az ember nélküli világgal. *A Szent Tűzőzön Regéi* már címével is egyszerre utal a modern és egy mítoszi korra: egy osztják-vogul mitológiai történetre épülve szól az ember által előidézhető világpusztulásról, *Az éjszaka képei* egy oratorikusan fölépített költeményben a pusztulás utáni, a *Gyermekdalok* a már ember nélküli világról, amelyben a természet is elvesztette arányait (a bomba következtében minden elemében „föllázd” a természeti világ), s főhőse, egy félig „sárkány”, félig „kentaur” egy dalt hallva elindul annak forrása s végcélként saját pusztulása felé. Az apokaliptikus víziók minden embertelenségük ellenére éppen az emberi világ törekenységére (annak védelmében) hívják föl a figyelmet. A világ és az emberiség arányaiban létező problémák mellett azonban megjelennek Juhász életéből ismert témák is. A negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején szünek és visszahúzóznak érzett közeg, amely a kiválást megérleltette benne, sokáig nincs is jelen a juhászi költeményekben, s csak később válnak a költői univerzum részévé Biának, a szülőfalunak tájai és ismerős alakjai, nemcsak a verses, hanem az általa versprózának nevezett írásokban is, amelyeknek nyelve – s ezért jogosnak látszik ez az „öndefiníció” – a köznapi nyelvnél ugyanúgy emelkedettebb (még az „egyszerű” prózánál is), mint a líra nyelve. S ahogy apja halála után époszban állított emléket a betegséggel és szegénységgel nehezített sorsú szülőnek, úgy az Illés Endre szavával Gaudí barcelonai székesegyházának módjára sarjadó juhászi életműben az *Apám* kiegészül az *Anyám* című hosszúverssel, amelyben a csendes szavú s családnak élő anya alakját énekli meg a költő. Meglehetősen szokatlansággal, mert ismét Juhász anyaghite és -szeretete nyer sajátos megfogalmazást, ugyanis odaadó szeretettel és gyengédséggel jeleníti meg a neki életet adó anya testét – versbe foglalva az elmúlás ellen. Mert így is olvasható

ez a mű: a költészet mágiájaként, amely még a halál ellen is hatalommal bír, mint az ihlető ősbibb mítoszokban. A halál egyébként is – mint minden költészetnek – állandó ihletője, folyton visszatérő és legyőzni vágyott létezője a juhászi életműnek – az *Anyámban* a temető s az ott fekvő holtak (az apa, a rokonok s a valaha élt művészek, ihlető szellemi társak) sajátos ellenvilágot alkotnak, s abban „élnek”. A halál Juhász felfogásában az élet értékének mértéke, lehetőség, amely az értelemmel kitöltendő életre szólít fel, csak az idejekorán bekövetkezett vagy önként vállalt halál értelmetlen.

Ahogy az *Apámnak* kiegészítő darabja az *Anyám* című éposz, úgy *A tékozló országnak* is megvan a hozzá illeszthető párja – az éposz-dóm újabb tornya: *A halottak királya*. Ismét egy történelmi alak áll az éposz középpontjában: a tatárjárás elől a tengerre menekülő IV. Béla király, aki három napig ült egy csónakban, várva a tatárok elvonulását és saját visszatérésének lehetőségét. Az éposz háttérében az 1956-os elbukott forradalom és országrombolás áll. Juhász még 1959-ben kezdte el írni, de csak néhány strófa megfogalmazásáig jutott el, s aztán csak tizenegy évvel később fejezte be. Anyaghitű pokoljárásnak is lehetne nevezni e művet, melyben a király egy belső monológban néz szembe a pusztulással, a tengermélyi és -parti természet pedig öntudatlan tenyészetébe hívogatja, hogy oda visszaolvadva könnyű megoldást találjon kínzó kételyeire. Az éposz mégis a visszatérés, az élet szavaival zárul, a király meditációjának vége az újra vállalt feladat. A király figurája megfeleltethető a költőével, aki egy a közösségért felelős vezető alakján keresztül számolja föl magában a visszahúzás erőit. Az ily módon leküzdött válságot aztán egy újabb csapás hozta vissza a költő életébe: felesége földadva a harcot önnön démonaival, önkezével vetett véget életének. A sejthető, mégis váratlan baj, a társ elvesztése önkéntessége miatt volt még fájdalmasabb, nehezen fölfogható és földolgozható. A fájdalmat *A megváltó aranykard* átkozódó, perlekedő, majd rezignált tudomásvételre hangolt verseiben szóllattatta meg és énekelte ki. Már az emlékezés vezette a költőt akkor, amikor *Szerelmes hazatántorgás* című újabb kötetét állította össze, amely személyes vallomásként is olvasható a meghalt feleségről, pályatársakhoz és más művészekhez szóló verses üzenetekkel, hogy a kötetet záró vers, a *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábok* újra a fájdalom hangját szóllaltassa meg átkozva-siratva a nagy színész („Ahogy te mondtad az Anyámat: / úgy senki más!”) mellett a feleséget is. A kötet nyitó ciklusában, a *Mátrai bolondozások* címűben – mint ahogy az egész kötetben – keveredik vers és valóság: a feleség-

nek és lányának írott misszilis verses levelekben még saját, nagy ambíciójú költészetét is kiparodizálta.

Ahogy az anyagvilág jelenségei közül az atomoktól kezdve a galaxisokig befér minden e költészet térfogatába, úgy válik szintűgy anyagává a történelem, az emberiség modernkori veszedelmei mellett a szűkebb közeget, környezetet, a család meghittsége is. Már korábban, az *Apám* és az *Anyám* époszaiban lírai megfogalmazást nyer az indító kisvilág, de később is – sőt mindvégig – jellemzője a juhászi lírának a személyes élet műbe való emelése (amely a szeretett személyek az elmúlásból, mulandóságból való orpheuszi kiéneklésének is felfogható). A hetvenes évek végén alapított új család szintűgy versbe szövődik *A boldogság* című kötetben az újra fenyegetővé váló világhatalmi versengésből következően az emberiséghez ismét érezhetően közel férköző pusztulás lehetősége mellett. Mintha naplószerűen rögzítené az otthon meghitt környezetének apró eseményeit, tényeit, tárgyait, és sorolná be a kimondásra váró dolgok közé a külvilág bajait és rémeit. Ez a lírai szándék így nem is a megoldás lehetőségével kecsegtet, csupán a kimondás által számbavehető veszedelmek és a belőlük fakadó bizonytalanság, illetve a szűk körben, kisebb térfogatban elérhető, de nagyobb erőknél kitett biztonság körének megrajzolása a célja. A kötet megírásával együtt formálódott ennek a személyes környezetből kiinduló, világokat egybejátszó lírának újabb nagyszerű műve, éposza, a *Halott feketerigó*. Az otthoni kertben talált halott madár egy méretével a végtelenség illúzióját keltő, tagolatlanlansága miatt tudatfolyamnak is olvasható hosszúverset hívott elő. A részleteket kinagyító és azokkal asszociációsorokat elindító módszer hatalmas szerkezetet épít fel és hatalmas lírai anyagot mozgat: a mintegy a dolgok szavát megszólaltató vers – mint a legtöbb juhászi hosszúvers – (akár a szöveg írása közben fölbukkanó) konkrétumokat, adatokat, egy változatos élet emlékeit, egy racionális (mondhatnánk: józan paraszti) megalapozottságú világszemléletnek filozófiát érintő eszmefuttatásait, reflexiókat és megfigyeléseket hömpölyögtet végig több tízezer soron keresztül, emitt sem a megoldás, csupán a megnevezés igényével.

Amíg azonban a költő ezekkel problémákkal küzd, s költői választ, szót igyekszik találni felmerülő kétségeire, újabb korforduló következik az ország életében: az a rendszer, amelynek kiépülése egy időre esett Juhász és nemzedékének indulásával – s amely föl is használta rövidlátó céljaira e nemzedék energiáit és jóhiszemű tenniakarását – saját bomlásának csíráit eleve magában hordozva, de mégis görcsösen kapaszkodva életben maradásának utolsó maradékaiba, megszűnt létezni. A szolidaritás, egyenlőség, a másnak esélyt adás jelszavaival

fellépő és azokat transzparenszerűen maga előtt vivő működési módról, társadalomszerkezeti modellről kiderült (bár sokan már a forduló előtt is tisztában voltak vele), hogy jelszavai pusztán jelszavak, tartalom nélküliek, s hogy létének birodalmi megálmodója és kierőszo-
kolója nélkül életképtelen. Ahogy a nagy bálvány összedőlt, úgy roskadt össze az, amit nevében létrehoztak. Az új idők egyfajta irodalmi senkiföldjén találta Juhász: a főszerkesztésében működő lap, az Új Írás 1991-ben támogatás híján megszűnik, mindaz, ami addig körülvette, fölbomlóban és eltűnőben van. A megváltozott hatalmi viszonyok fölerősítik a költészeti és művészeti elképzelései elleni – egyébként korábban is meglévő – kritikus hangokat, összekötvén nevét a letűnőben lévő rendszerrel. A kényszerűen beköszöntő nyugdíjas élet csöndje inkább tengermélyi, süket és elhallgató csönd, mintsem a pihenés és megnyugvás. Az a rendszer, amelynek irodalmi életében állandó vitákkal körülvéve fontos szereplő volt, annak a történelmi eseménynek eltagadására építette létét, melyhez a megalakuló új berendezkedés meghatározó hivatkozási pontként viszonyult. Az 1956-os forradalom ez a sarokpont. A halottak királyának kiegészítő párja, a *Krisztus levétele a keresztéről* című hosszúvers immáron közvetlenül, a megszólalás lehetősége miatt fölvetett történelmi analógiától mentesen szólhatott az elbukott forradalomról. Arról is sajátosan, juhászi módon, nem az ekkoriban megfogalmazott forradalom-képnek megfelelően, bár a hosszúvers kimerevített, filmkockaszerű képei sokszor felidéznek a forradalom idején készült fényképeket, filmrészleteket. Az a létmodellnek is érzett és fölfogott szegénység, amely végigkísérte Juhász pályáját, s amely a művekben egyszerre jelent megalázottságot és változtatásra szólító tény, ebben a műben is visszatér. Ugyanazon magyarság-képpel együtt, mely már A halottak királyát is jellemezte: a nagyhatalmak játszmáinak kitett kis nép ez, amely történelmi bűnök és szerencsétlenségek közepette egy pillanatban a történelem alakítójának tudja magát. Máshogyan értett ez a forradalom, amelynek juhászi képében nem a szabadságra és függetlenségre való (tegyük hozzá példát – vagy inkább: modellt – adó) vágy fogalmazódik meg, hanem a történelem kíméletlen önmozgása fejeződik ki. Ez a mozgás pedig csak átmeneti esély ad a mindig élő szabadságtörekvéseknek. Mint ahogy az ezeknek a változásoknak kitett egyénnek is, akinek az ilyen fordulatok időkben szintén föl van adva a lecke a megmaradásra.

A körülötte kialakult csönd nem tartotta vissza a költőt a folyamatos munkától, a kilencvenes évek óta sorjázó kötetekben mindazt megtaláljuk, ami már ismerős volt korábról e költészetben. Barátokra és szellemi társakra

való emlékezéseket, a gyermekkor és ifjúság kimerevített emlékeit. Ezekből a kötetekből azonban a korábbi nagylelegzetű époszok már hiányoznak, legalábbis terjedelmük nem éri el az életmű sarkalatos nagy munkáinak hosszúságát. A *Pipacsok a pokol fölött* című kötetben olvasható *Galapagos* újra József Attilához és az ifjúkor világához tér vissza, az Isten elégetett tükre Giordano Brunót énekli meg, *A lezuhant Griffmadár* című kötet címadó hosszúverse pedig a falu, Bia világát idézi föl.

A hatvanas-hetvenes évektől jelentkező líratörténeti fordulat, amely egyre inkább teret nyert az irodalomban, a szétesőnek és széthullónak látott világot egyébként sem tartotta újra összeilleszthetőnek, a versben (vagy inkább szövegben) megszólaló ént szétszórtá a jelenségek között. Alakuló, bomló, összekapcsolódó és összeütköző részegységek állandóan változó terepeként értelmezte a világot (s ekképpen fogta fel az annak egyik részét alkotó működést, a lírát, az irodalmat is), amely egyik elemből sem látható át hitelesen és biztonságga-
l, csak a „ha”, „mintha” kötoszavainak hatósugarában. Ennélfogva érvényes kijelentés sem tehető róla, átfogó, bemutató kép megalkotása pedig egyenesen lehetetlen. Az a líra, amely Juhásznál kibontakozott, s amely kezdetétől fogva a teljesség igényével fogta be költői tárgyait, ebből a felfogásból értelmezve bizonytalan terepen mozog, hiszen a minden kimondásának igényével egy olyan biztos pontot kell találni, ahonnan a jelenségek beláthatók, értelmezhetők és érvényes kijelentés tehető róluk. Ennek a pontnak a létezését (vagy inkább tartós fönntarthatóságát) azonban a posztmodern fölfogás eleve kizárja, legalábbis kétségbe vonja. Mert az igaz, hogy Juhásznál (az indulást jellemző felélesztett népies újrealizmus meghaladása után is) – mintegy újromantikus vonásként – jelen volt mindig a közép-pontba állított én, aki (ahogy egyre tágult a befogandó tárgyak köre) egyre nagyobb arányokkal volt ott a versben, illetve a hosszúversben. A megnevezett s kimondani vágyott külvilág (melynek megismerhetőségét, a Ding an sich közelébe férkőző értelem lehetőségét a posztmodern szintúgy kérdőjellel illeti) valóban csak egy kiválasztott pontból fogható egybe és látható át, s ez a pont a juhászi költészetben az én, mely nemcsak az elsősorban anyagi létezőnek tételezett világ jelenségeit bolyongja be (láttatja) az elektronoktól a naprendszeréig, a magántörténelmen keresztül a közösségi kérdésekig (újabb neuralgikus pont!), hanem lírai lendülete átcsap az érzékelhetetlen határain, a halál, a végességvégtelenség nyugtalanító kérdéseit feszegeti (a megoldás reménye nélkül – hiszen Bodnár György szavaival a juhászi költemények sokszor „a gondolati feloldás képtelenségének szülöttei”), s egy sajátosan, anyagsze-

rúen működő képzelet mitologikus birodalmába is eljut (lásd utolsó nagyobb époszát, a *Fekete Saskirályt*). A befogott lírai tárgyak tág köre miatt a megnevezett dolgok jelentései is gyakran csak e hatalmassá nőtt én felől értelmezhetők.

Az az ambíció, mely tervbe vette a mindenség kimondását, változatlanul fennmaradt egy sokkal kisebb célt kitűző közegben. Akkor, amikor a líra tárgyává lett maga a költői szerep is, amelynek kontúrjai bizonytalanná kezdtek válni, ahogy bizonytalanabbá vált az a környezet is, amelyben meg kellett szólalnia. Így óhatatlanul kérdésessé vált valamikori küldetése, egyáltalán: hivatása (ez sem divatos szó). A kívülről látott és láttatott költői mivolt egy lehetséges téma lett a többi megverselhető téma közül, a nyelv uralhatóságának fölbukkanó kérdése mellett. Juhász Ferenc, aki generációjával egy új költészet megvalósításának vágyát és tervét fogalmazta meg indulásakor, s valóban lírai forradalmat vitt véghez korábban ismeretlen területeket és hangnemet hódítva meg a költészet számára – nemegyszer hangos megrökönyödést kiváltva –, voltaképpen nem a folyamatos és hangos változtatók kö-

zül való. Lírája a megtalált hang első jelentkezése óta nem változott, csak módosult, mint a megverselt és a költészetben második teremtként az olvasó ember szeme elé kerülő természet. Bizonytalanság és zavar, mellyel ez a bőven áradó, személyes emlékeket, családot, falut, történelmet, temetőket és csillagot, erdőket és földeket, rovarokat és növényeket, elektronokat és ember alkotta gépeket egyszerre megfogalmazó költészet magával sodor, nincs benne. Módosul annyiban, hogy mi az a személyes vagy közösséget érintő probléma, ami elindítja ezt a világokat hömpölyögtető lírai lendületet, melynek szürrealisnak ható asszociációi is anyag- és valóságközeliek. Sorsokat, bajokat és bánatokat, elődöket, meghalt barátokat és szeretteket sirató, a társakkal és ellenfelekkel, fájdalommal és örömmel terhes és édes múltat állandó igénnyel megéneklő, az anyagvilág öntudatlan történéseit kimondó líra ez. Működésében kimetsz és kinagyít olyan képeket, amelyekre egyébként föl se figyelne az ember. Megidézett emlékeiben pedig folytonosan visszatér az élet fordulópontjaihoz olyan állandósággal, mint ahogy a tenger ismétli hullámain.

